

Дослідження традиційної народної музичної культури сіл, у яких народилися видатні українські письменники, привертає все більшу увагу в науковців. Це, в першу чергу, зумовлено тим, що вона (традиційна культура) була тим живильним матеріалом, яким користувалися літератори при написанні художніх творів. Адже народна творчість, зокрема пісенна, останнім часом все більше виходить з ужитку, а це в свою чергу негативно впливає на збереження й передачу культурних традицій молодому поколінню. Народними мотивами багата й творчість видатного українського письменника Богдана Лепкого. У низці його творів (прозових і поетичних) зафіксовані народні звичаї та обряди, велике й шанобливе ставлення до своїх багатовікових народнопісенних джерел.

Дослідження традиційної народнопісенної культури із сіл, де народилися видатні українські письменники, Олександр Потебня, Микола Гоголь, Марко Вовчок, Іван Нечуй-Левицький, Іван Вагилевич, Іван Франко, Осип Маковей, Михайло Яцків, здійснювали українські вчені – літературознавці й фольклористи Микола Дмитренко [5], Олексій Дей [1; 2; 3; 4], Михайло Шалата [8], Володимир Качкан [7], Микола Ільницький [6]. Традиційна народнопісенна творчість із сіл, де проживав Богдан Лепкий, ще недостатньо вивчена.

Мета статті – зробити аналіз музичної стилістики гаївок з с. Поручин Бережанського району що на Тернопільщині, де в юні роки проживав із батьками видатний український письменник Богдан Лепкий.

Гаївкова традиція с. Поручин Бережанського району Тернопільської області, де в юні роки проживав Богдан Лепкий, як і всього Західного Поділля, бере початок з прадавніх часів. Це підтверджується тим, що в цьому селі збереглося біля 27 гаївкових парадигм із незначними (мікроваріантними) відмінами⁵⁵. На сьогодні ця цифра складає середню кількість побутуючих в одній співочій традиції пісень весняного обрядового жанру. До речі, останнім часом у деяких селах збереглося біля 40 різних назв активно діючих гаївок (такі села, в основному, віддалені від міст і містечок й тому значно краще ніж наближені до них зберігають давню традиційну народну пісенність).

Гаївки, що збереглися до сьогодні в с. Поручин Бережанського району Тернопільської області, представляють такі тематичні блоки, як любовний, жартівливий, міфологічний, аграрний, вегетативний, патріотичний, напливовий. Жартівлива тематика гаївок, в основному, присвячена кепкуванню дівчат над парубками і переважно побудована у формі антифонного співу. Зачіпання дівчатами хлопців пов'язане з прадавньою традицією сватання перших до других. Ця традиція бере свій початок із періоду матріархату, в якому жінка мала право вибору чоловіка (партнера) для продовження роду, тому й значна частина жартівливих гаївок побудована на мотивах сватання. Жартівлива тематика в с. Поручині представлена такими гаївками, як «Ой на горі жита много», «Ой продала Катрусенька полумисок проса», «Ой летіла сука ровом», «Ой що ж то ми' за ягліка», «Ой на горі корито».

До любовного блоку поручинських гаївок належать «Ой по горі, по горі» («Писар»), «Ми голубку ізловили», «Ви, дівчата, де йдете?», «Там на горі вільха», «А з суботи на неділю дощик накрапає», « Ой з-за гори з-за крутої, з-за гори», «Посію я руту круту межи гороньками», в яких йдеться про любовні стосунки між хлопцями та дівчатами.

Міфологічну тематику представляють поручинські гаївки «Летіли дикі кози», «Ми кривого танцю йдемо», «Вербовая дощечка», «Ой травице-муравице», «Ходить жучок по жучині». Гаївки такого тематичного наповнення превалюють тими мотивами, в яких земне поєднується із небесним. У них закодована символіка, що пов'язана з вічністю життя («Ми кривого танцю йдемо»), розквіт природи («Ходить жучок по жучині», «Ой травице-муравице»). Співаючи такого змісту пісні, дівчата руховими елементами доповнюють їхній зміст, оспівуючи прихід богині Весни.

Варіанти гаївкової парадигми «Ой в'яжіться огірочки» представляють аграрну тематику. В основу сюжету цієї пісні покладено мотив майбутнього весільного сватання, яке обрамлене описом чудової краси природи.

Гаївки «Ой летіла зозуленька та й стала кувати», «Ой з-за гори з-за крутої, з-за гори», «А на церкві біла бляха» представляють напливову тематику. Їхній зміст переважно розкриває події, пов'язані з періодом національно-визвоних воєн українського народу з іноземними окупантами. Такого змісту пісні не мають нічого спільного з розквітом природи, але вони, будучи співаними на типові молодії гаївок, свого роду, розширюють їхній діапазон актуальними з національної точки зору сюжетами. Вони переважно прославляють українських національних героїв – січових стрільців, що полягли в боях за українську державу.

⁵⁵ Записи гаївок були зроблені Смоляком О. С. 28 червня 2006 року від Петришин Марії Миколаївни. 1932 р. н., місцевої, буряківниці, освіта початкова з с. Поручин Бережанського району Тернопільської області.

Гаївки «Сиділа вдова посеред села», «В нашім селі на горбочку» зберігають у собі баладні оповіді, що також є наверстованими із інших народнопісенних жанрів. Найпоширенішою ритмічною формою вірша в поручинських гаївках є 4+4 з різноманітними модифікаціями окремих сегментів, окремих віршів та рефренів. Ця ритмічна форма характерна для 16-ти пісенних парадигм.

Найпростіша серед них – дворядкова строфа ізоритмічної будови 4+4//4+4. Вона властива гаївам «А на церкві біла бляха», «Ой травице-муравице», «В Поручині на горбочку», «Ой що то ми' за гаївка», «Питалася мати дочки». Силабомелодичний ритм у цих гаївкаї представлений трьома ритмічними фігурами: перша з них – репетиційна, що відтворена як восьмушковими, так і четвертними тривалостями. Такий тип ритмічної організації в сегментах властивий 3-м гаївкам «А на церкві біла бляха», «Ой травице-муравице», «В Поручині на горбочку». А в гаївці «Ой що то ми' за гаївка» силаборитмічна форма вірша розширена за рахунок подовженої тривалості перших складонот. У хорезованій формі вона виступає і в гаївці «Щось там в лісі зашуміло». У цьому ж зразку дещо модифікованою виступає ритмічна організація в четвертому сегменті. Це, на нашу думку, спричинено способом кадансування: подовженням передостаннього звуку. Для гаївок «Там за гаєм, там за лугом» та «Ходить жучок по жучині» характерна дворядкова восьмискладова строфа з рефреном. Слабомелодичний ритм цих гаївок майже ідентичний, відрізняється лише різночасовою тривалістю перших складонот: сегменти в першій гаївці представлені восьмими, а в другій – четвертними. Деякі силабомелодичні видозміни містять і рефрени. В першій гаївці рефрен представлений складнішими ритмічними модифікаціями. У гаївці «Ходить жучок по жучині» силабомелодична модель простіша і майже не відрізняється від строфи. Для гаївок «Стоїть голуб та й сумує», «Пущу коня я в долину» характерна чотирирядкова строфа. Силабомелодичний ритм у цих піснях представлений репетицією та об'єднанням. Для гаївки «Сумна звістка на Україні» притаманна чотирирядкова строфа з повторенням двох останніх віршів. Тип ритмічного становлення – репетиція і об'єднання. У гаївці «Ми голубку голубили» в передостанній строфі силабомелодична форма віршів укорочена: дві восьмі поєднані в одну четверту. Чотирирядкова строфа типу 4+4//4+4//5+5//4+4 характерна для гаївки «Їхав козак на війноньку».

У поручинських гаївкаї часто зустрічається й ритмічна форма вірша 6+6 з різними модифікаціями окремих віршів та сегментів. Ця форма притаманна 10-м гаївковим парадигмам, а саме: «Котилися вози», «Дівчино Марино», «Попід ліс стеженька», «Червоні ягоди спадають до води», «Чом ти, дівча, ходиш», «Ой там за горою», «Летіла зозуля», «Цвіток до цвіточка, листок до листочка», «Там на церкві хрест, хрест». Однорядкова строфа типу 6+[:6:] притаманна 8-м гаївкам, а саме «Котилися вози», «Дівчино Марино», «Попід ліс стеженька», «Червоні ягоди спадають до води», «Чом ти, дівча, ходиш», «Ой там за горою», «Летіла зозуля», «Там в Шибалині». Такого роду строфа має трисегментну будову: першому сегменту властиве репетиційне ритмічне поєднання, а другому і третьому – потрійне об'єднання.

Для гаївки «Цвіток до цвіточка, листок до листочка» властива форма вірша 6+6//6+6 з типом ритмічного становлення – об'єднанням з дробленням. Гаївка «Там на церкві хрест, хрест» має ритмічну форму вірша 6+6//4+4+7 і тип ритмічного становлення в сегментах – об'єднання і репетиція. Дві гаївки «Маю хустку вишивану», «Закувала зозуленька» мають коломийкову форму 4+4+6//4+4+6. Ритм в перших двох сегментах виступає в репетиційній формі, а в третьому – об'єднання. Дві інші гаївки «Ой летіла зозуленька» та «Посію я руту круту» мають однорядкову строфу з ритмічною формою вірша 4+4+[:6:]. Цим гаївкам властива трисегментна будова: усі три сегменти мають репетиційну форму ритмічного поєднання. Гаївка «Десть тут була подоляночка» має гетероритмічну будову віршів 4+5//4+5//6+6//6+6 із типом ритмічної організації в сегментах – репетиція і об'єднання. Лише гаївці «Ой була, була йа в місті вдова» властива однорядкова строфа з ритмічною формою вірша 5+[:5:], в сегментах якої фігурує об'єднання.

Гаївка «А вже нині третій день» має ритмічну форму вірша 4+[:3:]. У перших сегментах обох строф ритмічний малюнок складає репетиція, а в другому і третьому сегментах – об'єднання.

Гаївки «На великодні свята» і «Попід зелені лози» мають дворядкові строфи з ритмічною формою вірша 7//7. Для них характерний ритмічний малюнок – репетиція та подвійне об'єднання. Таке силаборитмічне поєднання властиве для гаївок зі складними руховими елементами.

Гаївці «Там на ставі, на ставочку» властива дворядкова строфа, де присутні два типи ритмічного становлення – репетиція та подвійне об'єднання. Дворядкова строфа з ритмічною формою вірша 4+6+7//4+6+7 і силабомелодичним ритмом – репетицією та об'єднанням характерна для гаївки «Там за лісом, за лугом».

Однорядкова форма притаманна для 11-ти гаївок. Для гаївок «Котилися вози», «Попід ліс стеженька», «Червоні ягоди спадають до води», «Чом ти, дівча, ходиш», «Ой там за горою», «Летіла зозуля», «В Поручині на горбочку» характерна трисегментна мікроструктура, яка базується на

співпадинні семантичної і мелодичної структур. Контрастною є власне пісенна форма, оскільки в третьому сегменті мелодія має інший інтонаційний розвиток. Для гаївки «Ой була, булла йа в місті вдова» характерна однорядкова варіаційна форма. А для гаївок «Ой летіла зозуленька» та «Посію я руту круту» характерне співпадання пісенної та мелодичної форм; контраст становить і семантична складова (другий рядок автоматично повторюється).

Дворядкова форма характерна для 16-ти поручинських гаївок. У гаївках «На Великодні свята», «Попід зелені лози», «А на церкві біла бляха», «Ой, травице муравице», «В Поручині на горбочку» мелодична та власне пісенна структури відмінні: якщо пісенні вірші варіативно споріднені, то мелодичні вірші інтонаційно відмінні. Для гаївок «Ой що то ми за гаївка», «Питалася мати дочки», «Цвіток до цвіточка», «Там на ставі, на ставочку» характерна співдія на трьох рівнях: семантичному, власне пісенному та мелодичному. У гаївці «А вже нині третій день» характерна співдія семантичної та власне пісенної форм, контрастом є мелодична. Така сама співдія притаманна й гаївкам «Маю хустку вишивану» та «Закувала зозуленька».

Трирядкова форма властива гаївкам «Там за лісом, за лугом» та «Щось там в лісі зашуміло». Для першої гаївки притаманна співдія семантичної та власне пісенної форм (у перших двох сегментах), а в третьому сегменті ці структури відмінні. Контраст становить лише мелодична форма, так як інтонаційний контур при повторі першого речення та третьої строфи є іншим.

Чотирирядкова строфа властива 11 гаївкам, а саме: «Сумна звістка на Україні», «Позір, хлопці, уставайте», «Пущу коня я в долину», «Стоїть голуб та й сумує», «Десть тут була подоляночка», «Ти, мишенько, в поле», «Ми голубку голубили» та ін.

У гаївках «Ми голубку голубили», «Ти, мишенько, в поле», «Десть тут була подоляночка» притаманна співдія власне пісенного та мелодичного рівнів, контраст становить лише семантичне зіставлення (воно відчутне в двох останніх сегментах). У гаївках «Сумна звістка на Україні» та «Стоїть голуб та й сумує» всі три формотворчі рівні зіставлення є іншими.

Гаївкам «Листок до листочка» та «Там за гаєм, там за лугом» властива дворядкова форма із приспівом. Зокрема, гаївці «Листок до листочка» споріднені два перших сегменти, через те вони ідентичні на мелодичному та власне пісенному рівнях. А в гаївці «Там за гаєм, там за лугом» ідентичними є семантичний та мелодичний рівні.

Найпоширенішою ладовою парадигмою в гаївках с. Поручин Бережанського району Тернопільської області виступає іонійський пентахорд із субсекундою. Він властивий таким гаївкам, як «Там за лісом, за лугом», «Ой летіла зозуленька», «Посію я руту круту», «Ходить жучок по жучині», «Ти, мишенько, в поле», «На Великодні свята», «Попід зелені лози», «А на церкві біла бляха», «Ой травице, муравице», «В Поручині на горбочку». В даній співочій традиції зустрічається й іонійський тетрахорд з субсекундою. Він властивий гаївкам «Листок до листочка», «Маю хустку вишивану», «Цвіток до цвіточка». Двом гаївкам характерний іонійський тетрахорд, а гаївкам «Листок до листочка» та «Там за гаєм, там за лугом» властивий іонійський гексахорд з субсекундою та субквартою. Дві гаївки, що представляють поручинську співочу традицію, представлені іонійським гексахордом з субсекундою. Еолійський гексахорд із субсекундою притаманний гаївкам «Ми голубку голубили» та «Вже комуна розпустилась», а іонійський гексахорд із субсекундою та субквартою властивий гаївкам «Позір, хлопці, уставайте» та «Закувала зозуленька». Іонійський тетрахорд із субквартою притаманний гаївці «Стоїть голуб та й сумує», а іонійський пентахорд із субквартою – гаївці «Пущу коня я в долину».

Іонійським пентахордом із субсекундою та субквартою представлена гаївка «Котилися вози з гори на долину», а гаївка «Ой була, була йа в місті вдова» – іонійським гексахордом. Для гаївки «Десть тут була подоляночка» притаманний еолійський пентахорд із субсекундою.

Гаївкам «Сумна звістка на Україні», «Дівчино Марино», «Попід ліс стеженька», «Червоні ягоди», «Чом ти дівча ходиш», «Ой там за горою», «Летіла зозуля», «Ой там в селі на горбочку» властиве плагальне поєднання двох іонійських тетрахордів з приставною секундою, а в гаївках «Щось там в лісі зашуміло» та «Сумна звістка на Україні» присутнє плагальне поєднання іонійського тетрахорда та іонійського пентахорда.

Останнім часом у с. Поручині Бережанського району, що на Тернопільщині, переважає двоголосе виконання, хоча зустрічаються деякі гаївки, яким властива одноголосий модальний спів.

Виконавська традиція поручинських гаївок ще до сьогодні зберігає давню монодійну лексику. Це задекларовано у простих і плавних переходах від однієї ступені до другої. Крім цього у багатьох гаївках, особливо в каденційних зворотах голосоведення часто базується на глісандуючих елементах (така співоча традиція характерна для Західного Поділля в цілому). У гаївці «Ой була булла йа в місті вдова» властиве заповільнення в останній строфі. Цей спосіб, на нашу думку, сформувався під впливом аматорського (хорового) виконання. Воно дещо дисонує з традиційним виконанням гаївок, хоча, як бачимо, має місце.

Отже, мелодика гаївок, записаних в с. Поручин Бережанського району Тернопільської області, де в певний час проживав Богдан Лепкий із своїми батьками, зберігає в собі багато стильових рис, які притаманні всьому Західному Поділлю. Це, в першу чергу, типові ритмічні форми вірша і мелодії, в яких переважає семискладова, восьмискладова, десятискладова та дванадцятискладова форми вірша і мелодії, хоча в меншій кількості фігурують й інші ритмічні поєднання. Крім цього народномузичні форми поручинських гаївок переважно зберігають ідентичність або синонімічність своїх складових – семантичної, власне пісенної та мелодичної. Переважна більшість гаївок із досліджуваної місцевості зберігає типовість ладозвукорядних та виконавських форм. Все вищезазначене дає право констатувати, що гаївкова традиція поручинських гаївок, особливо на рівні мелодики зберігає до сього давню архаїку форм, які є справжнім оберегом весняного обрядового жанру.

Література: Дей 1979: Дей О. І. «Двісті українських пісень Марка Вовчка» / О. І. Дей // Народні пісні в записах Марка Вовчка (реставрація за рукописними та друкованими джерелами) / [упоряд., післямова і приміт. О. І. Дея]. – К. : Муз Україна, 1979. – С. 185 – 196.; Дей О. Іван Франко і народна пісня / О. Дей // Народні пісні в записах Івана Франка. [упоряд., вступ. стаття та приміт. О. І. Дея]. – К. : Муз. Україна, 1985. – С. 5 – 21.; Дей 1985: Дей О. Народна пісня в житті і творчості І. Нечуя-Левицького. // Народні пісні в записах Івана Нечуя-Левицького. – К. : Муз. Україна, 1985. – С. 5 – 18.; Дей О. І. Пісенне зібрання М. В. Гоголя. // Народні пісні в записах Миколи Гоголя / [упоряд., післямова і приміт. О. І. Дея]. – К. : Муз. Україна, 1985. – С. 153 – 163.; Дмитренко 1988: Дмитренко М. Олександр Потебня і народна пісня. // Українські народні пісні в записах Олександра Потебні / [упоряд., вступна стаття і приміт. М. К. Дмитренка]. – К.: Муз. Україна, 1988. – С. 5–18.; Ільницький 1983: Ільницький Микола. «Влюбляюся залюбки в скарбницю усної словесності...» // Народні пісні в записах Михайла Яцкова / [упоряд. О. І. Дея та М. М. Ільницького; Вступ. стаття і приміт. М. М. Ільницького]. – К.: Муз Україна, 1983. – С. 5 – 19.; Качкан 1981: Качкан В. Осип Маковей і народна творчість // Народні пісні в записах Осипа Маковея / [упоряд., вступ. стаття та приміт. В. А. Качкана]. – К.: Муз. Україна, 1981. – С. 5–12. ; Шалата М. Народними піснями зачарований. // Народні пісні в записах Івана Вагилевича / [упоряд., вступна стаття і приміт. М. Й. Шалати]. – К. : Муз Україна, 1983. – С. 5 – 16.

В статтє сделана стилевая характеристика гаивок, записанных в с. Поручин Бережанского района Тернопольской области, где в юные годы проживал величайший украинский писатель Богдан Лепкий. Проанализирован тематический состав песен весеннего календарно-обрядового цикла, ритмическая форма стиха и мелодии, народномузикальная форма, ладозвукорядные парадигмы и исполнительские особенности.

Ключевые слова: Богдан Лепкий, музыкальная стилистика, ритмичная форма стиха и мелодии, народнопесенная форма, ладозвукоряд, исполнительские особенности.

ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ

Володимир Кузьменко, проф.(Київ)

Особистість (Михасю Ткачу – 75)

Почасти можна почути, що для когось ремесло – звичайна буденна робота, смисл усього існування. Скажімо, є люди, що не можуть жити без моря, для пілота, наприклад, небо – це його справжнє розкрилля, мандрівник не уявляє свого життя без дороги...

Художня література в цьому розумінні не є чимось особливим. Винятковим є хіба те, що письменницький таланти, яким природа або наділяє людину, або ж його відсутність компенсує графоманська плодючість, а то й з роками нажите ремісництво. При сучасних інтернет-технологіях перший-ліпший користувач мережі, ймовірно, спроможний зімітувати річ, що нестиме на собі зовнішні ознаки письменницького «виробу».

Але ж ідеться про справжнє ремесло, яке іменується літературою (варто все ж таки підкреслити, що «ремісництво» – аж ніяк не високе «ремесло» у найкращому розумінні цього слова). Сучасний письменник, хоч би як щедро був обдарований природою, не зможе високо тримати планку на рівні часу, коли досконало не володітиме своїм ремеслом. Отже, він мусить бути інтелектуальною, високоосвіченою особою.

Я з уклінним пієтетом ставлюсь до художньої літератури і до письменників. Однак, гадаю, ми надаємо надмірної серйозності чи, сказати б, винятковості письменству, і від цього відсувається кудись убік життєрадісність літературного заняття. А вона, ця справа, життєрадісна й щаслива. Так, є муки народження слова, пошуки гранично точної деталі, кропітка праця прозаїка, прикутого до робочого столу, немов галерник до свого місця у невольницькому човні.

І все ж, незрідка проклинаючи своє виснажливе, важке ремесло, впадаючи у відчай, митець відчуває водночас естетичне задоволення від того, як із нічого народжується дивосвіт: голубоока річечка Снов із численними рукавами, старицями, чортоторіями, болотцями, рудками й озерцями, в яких червоні карасі, мов кленові листки восени; а на світанку, не соромлячись своєї голизни, розкриваються білі лілії; батьківська оселя і все те, що навколо хати – город, дуб велетенських розмірів, стара яблуня-антонівка, шовковиця, під вікнами бузок і квіти; а одразу за обійстям – поле на пагорбі з вітряком, з глибокими ярами та лісом, з якого виходять Веселий Штанько зі своїм юним другом Грицьком Селезнем з Качківки, вовк і семеро каченят... Відчувати себе Майстром, Творцем – у цьому, звичайно, і радість, і щастя, і могутність, і нагорода для справжнього письменника.

Нині ж література, яка завжди була основою духовності, витіснена на задвірки. Хаос, ніким і нічим не обмежене свавілля дикого ринку, політика влади стосовно всього українського і насамперед стосовно нашої мови, мистецтва й літератури руйнує останні національні пріоритети. Однак, попри все і всупереч усьому, література існує. І творча діяльність Михася Ткача, на якій лежить карб непересічної особистості й таланту, – яскраве тому підтвердження. Щоправда, за суспільно-історичних умов, які випали на долю його покоління (масові репресії, війна, голод 1947 р., рабське становище людини в умовах колгоспно-казарменного сталінізму та ін.), талант цей розкрився, на мою думку, не всіма своїми гранями й подосі приховує в собі не реалізовану вповні енергію.

Життєвий і письменницький шлях Михася Ткача багато в чому типовий для людей того покоління, яких ми сьогодні називаємо «шістдесятниками». Принаймні, проза М.Ткача своєю художньо-естетичною концепцією спирається на основні засади цього мистецького руху, які цілком відповідають особливостям світовідчуття й автора «Сонячного полудня» та «Світлого дива» і дають право розглядати його творчість як представника молодшої генерації письменників, що були виплекані «шістдесятництвом». Михася Ткача легко можна собі уявити в університетській аудиторії разом із Григором Тютюнником чи Романом Андріяшиком, Борисом Олійником або Іваном Драчем, Василем Симоненком чи Василем Стусом... Він був би для них цікавим співрозмовником, вірним товаришем, однак ... не судилося. Батько Михайло Веремійович Ткач загинув на фронті, тож довелося Михайликові сповна випити гіркий келих повоєнного напівсирітського дитинства та юності.

Народився Михайло Михайлович Ткач 19 вересня (якраз на «Михайлове чудо») 1937 р. на Чернігівщині, у витоках чарівної річечки Снов, у с. Ленінівці Менського району (колишній Сахнівці, перейменованій у 1924 р. на честь більшовицького вождя) у козацькій родині. По материнській лінії коріння родоводу сягає в глибину XVIII століття, коли далекий прашчур переселився на Придесення із Запорізької Січі. Мати, Ганна Марківна Зубок, *«гордилась своїм козацьким походженням, – читаємо в автобіографічній повісті «Пахне любисток і м'ята...».* – *Казала не раз без будь-якого натяку на жарт: «Вище голову, сину, ти ж козак у мене».* Михайло Веремійович поліг у бою із фашистськими загарбниками, тож солдатська вдова сама ставила на крило трьох синів-соколиків (старша донька померла в п'ятирічному віці). День народження Михайлика, середульшого з братів, збігся з днем визволення рідного села від німецьких окупантів, що сталося 1943 року також 19 вересня. Даремно дітлахи чекали повернення батька, пильно вдивляючись в кожного з вояків, які проходили селом. Чуда не трапилось. Батько з'являвся лише у снах, вживався серед солдатів-визволителів.

То були нужденні та нестерпні роки, а надто – голодний 47-й. І хоча Михась палко мріяв про справжню освіту, щодня бережно клав книжки до полотняної торбинки, до школи так і не доходив, усе частіше змушений був пропускати уроки, пасти худобу, допомогати матері прогудувати родину. Сім'я бідувала, ледве зводила кінці з кінцями. Що то було за животіння, можна собі уявити, прочитавши новели М.Ткача «Вечірній світ», «Дике поле» чи хоча б спогад автора з дитячих літ «Зоряна ніч».

Після закінчення семирічки (1953) Михайло нарівні з дорослими працюватиме в колгоспі орачем і косарем, возитиме сіно, солому, виконуватиме функції обліковця. А потім буде військова служба в Туркменістані. Відбуватиме її в 1956–1958 рр. в пустелі Кара-Кум: спочатку в танковому батальйоні, а потім у полку механіком-водієм танків. Демобілізувавшись, вчитиметься в Ніжинському технікумі механізації. Отримавши диплом, деякий час працює трактористом, помічником бригадира тракторної бригади. Однак душевний неспокій, потяг до чогось іншого, вагомішого, як зазначатимуть згодом критики, покличуть допитливого юнака на навчання до Московського народного університету мистецтв на факультет малюнка і живопису. Не лише Божа іскра таланту, а й нерозтрачена, плекана роками